

K. SANTAMARIA: ASKATASUNAREN ETA BAKEAREN BORROKALARIA

JOXE AZURMENDI

Filosofia pertsonalistaren aplikazio-barruti nagusiak dira seguruena biok: askatasuna, bakea. Euskal Herrian, gainera, larritasun berezia dute. Erremedio gabe denok pentsatzen ditugun arazootan, Santamariak bere partea pentsatu digu, solidarioki. Lasterketazko apuntetxo batzuk egingo dizkiogu bakarrik.

“BAKEA” HITZA ARMA BAT DA

Ez dago “uste kolektiboa” baino arrazoi mardulagorik, uste horiek ebidentziaren gradua gozatzen dute eta. Uste kolektiboak sor edo sarrerazteko, finkatzeko, probetxugarri eta operatibo bihurtzeko, horien manipulazio linguistiko zalu eta arin bat

behar da gizartean. Ziztu hori berba edo hitz apropos aukerako batzuek aseguratzen dute. Hitzak, mitoak bezala funtzionatu behar du: pentsamendua eta arrazoiketa ordezkatzuz, ez haren lekua hustuz, baina betez, ebidentziaz betez hain zuzen, baina inkontzienteki eta mekanikoki. Hitzok “autoritatea” dute.

Egun batean periodista batzuk “ETAk X hil du” esatetik “ETA banda terroristak X doilorki asasinatu du” esatera pasaziren. Ez zen izan aldaketa inuzente bat. Behin eta berriro eta berrimesan duzunean, entzun eta entzun duzunean, esateak eta entzuteak, hizkerak, errealitatea bera aldatu egiten du. “Inocente, pues, quien crea que el lenguaje es inocente” (K. Santamaria).

“Demokrazia” da, Santamariak dioenez, interesatzen den edozein sentidutan erabiltzen eta manipulatzeko diren berba horietako bat, berez esan gura duenaren justu kontrakoa sinifikatzera maiz ekarria. Orain interesatzenago zaiguna bakea da: “Le mot paix est, paradoxalement (...) une arme de propagande” (“A la recherche d’une notion de paix”, in: *Justice dans le monde* II/1, 1960, 6).

Berba prestigiozkoak izaten dira sozialki berbak eta borroka ideologikoan arma zorrotzak: “Las ideologías se incrustan en las palabras y por medio de éstas son incrustadas en las cabezas de los ciudadanos. Una batalla semántica, más o menos invisible, acompaña siempre a toda batalla ideológica” (*El Ciervo*, 1976ko azaroak 15, 8). Gerra psikologiko edo propagandistikoan, garaipena hein handi batean taktika linguistikokoak erabakitzen ditu. Ez egiak (edukinak, arrazoiak), baizik berbak, formak.

BAKEAK ETA BAKEAK DAGO

Bakea eta gerra ezin litezke jada bi kontzeptu sinple kontrajarri legez ulertu. Bistan da, bakoitzak bere buruarentzat halaxe egin nahi izaten du: “nik bakea zaintzen dut”, gerrarekin zalea beti bestea izaten da. Baina hori gerra psikologikoaren partetxo bat gehiago da. Sinplifikazioak ere armak dira.

Sinplifikazio horren arabera bakea “gerrarik eza” lege definitu ahal izango litzateke. Maiz egiten da horrelaxe (Santamariak Larousse-ko adibidea ematen du). Halere XX. mendeko aurrerapen teknologikoekin eta Estatu bizitzako antolamenduarekin ezinezkoa bihurtu da sinplifikazio hori. Errealitatea nahastu egin dela bakearen eta gerraren artean, gehiegi zabaldu da kontzientzietan (armamentu-lasterketaz, etab.), kontzientzia horrek ere bere islada zenbait mintzamoldetan utzi bait du: horrela XIX. mendearen bururantz “bake armatua”ren esaera zabaldu zen, orduko itxurazko bakean zinez gerraz obsesionatutako egoera zegoela adierazteko. “Bakea” gertaketa militarretarako epeari eta erasotzeko parada egokien arnastudio-denborari deritzo giro horretan. Berdintsu, II. Mundu Gerra ostean, oraintsu arte, “gerra hotza”z mintzatu gara, agian gerra berro-beroa ez, baina bakerik ere ez zen parada adierazteko.

Bakea ez da “ez-gerra” soila.

Handik hara bakearen kontzeptu desberdinak kabitzen dira: San Agustindarra, marxista, etab., guretzat interesgarria izan bait liteke pazifismo erradikal “gandhiano”ari Santamariak egin dion kritika (esan beharrik ere ez daukat, nik uste, materialismo dialektikoarekin eta, bat ez datorrena: baina beharbada beste kritika hori gutxiago espero zen Santamariagandik).

Propioki ez da kritika bat, egia esan: aitortza hutsa da, oraindik ez gaudela idealen munduan.

Ongi da: gerra den bitarteko itsu, irrazional, inhumano horren bidez deus onik eta zuzenik ez omen dago gizadiari lotzerik eta eraikitzerik, ez Estatu arteko gerraz, ez gerrila iraultzailez. Tolerantzia, errespetuz, adeitasunez, bakezko erresistentziaz bakarrik eraiki omen liteke bakezko mundu berria. Ederki. Praxian, osteratzen du Santamariak, printzipio horiek ez digute ezer laguntzen, horiekin gauza eder asko egin bait liteke, bakarrik politikarik ez.

“Il est top évident que le danger de guerre *ne pouvant pas être supprimé dans l'état actuel des choses* et que les hommes politiques *sont obligés* de prendre des décisions en fonction de cette réalité indiscutable. Si, par un miracle inouï, les objecteurs

de conscience arrivaient un de ces jours à “convertir” les dirigeants et les chefs d’Etat les plus importants du monde, ces politiciens se sentiraient immédiatement impuissants pour appliquer loyalement les principes de la “non-violence” dans leur action politique et, à l’extrême, ils seraient obligés de quitter leurs postes et de se laisser remplacer par d’autres chefs plus bellicistes. Voilà jusqu’à quel point la violence entraîne les hommes et les peuples là où ils ne voudraient pas aller.

Malheureusement, à mesure que les positions se durcissent, les défenseurs de la guerre ont tendance à considérer celle-ci comme un absolu nécessaire, en raison de la déchéance de la nature humaine, des lois sociologiques quasi physiques, du réalisme politique, etc. Et c’est dans cette obsession “d’absoluité” que je vois le plus grand mal.

J’ose penser qu’en raison de notre vocation évangélique il est de notre devoir de chrétiens de mettre en jeu tous les moyens moralement accessibles pour remplacer le contexte où nous vivons —dans lequel la guerre est, pour ainsi dire, “nécessaire”— par un autre où la guerre, sans exception, serait considérée par tous comme “illégitime”. L’idée de cette transformation n’est pas entièrement disparate par rapport à la réalité: l’absurdité de la guerre n’a jamais été aussi évidente qu’aujourd’hui, et elle est ressentie de plus en plus comme telle” (*Comment former une conscience de l’unité du monde*).

Pazifismoa, idealekin adina errealitatearekin konprometitua dagoenarentzat, oso erraz, tentazio bat izan liteke. Sinplifikazio batean errefuxiatzeko tentazioa: gudaginetako baten trintxeran errefuxiatzen zarela, erreparatu gabe.

Bakea termino ekiboko bilakatua dagoenez, azaldu beharra dago, bakeaz nahi omen dena, positiboki zer den testuinguru bakoitzean.

BAKEZALE BORROKALARIA

Aurretik aitortuz, ez daukadala oraindik aski aztertua gaia, uste dut gutxienez bi arrazoirengatik aldentzen dela Santamaria pazifismo erabateko edo —esan dezagun gaizki samar—

“gandhiano”tik. Bat: historian ez dagoela bakea eta bakearen bormoka isolatzerik eta isolamenduan absolutizatzerik (“bizitza sakratua da” edo antzeko sloganekin). Bi: bitarteko historikoen anbiguotasunaren bere doktrinagatik (doktrina hori funtsean aurrekoan aipatu bait genuen, luzatu beharrik ez dago hemen).

Bat: bakeak, gerra bezalaxe eta batera, beste biolentziak behar ditu oro ukatu (injustiziak, etab.). Apunteetan ihardun orde, pasarte bat originalean aldatzea izango dugu hoberena berriro:

«Aujourd’hui nous savons qu’à côté de la violence physique, et mille fois plus dangereuse que celle-ci, il existe une violence psychologique qui s’empare des volontés des hommes en maniant habilement leurs instincts et leurs réactions élémentaires.

Nous connaissons l’existence d’un certain nombre de techniques de persuasion, de propagande politique irrésistible, de dirigisme de l’opinion publique, de techniques psychologiques, par lesquelles on arrive à fabriquer, dans certaines sociétés, une espèce d’unité absolument fautive. Il faut dire que ces méthodes n’ont rien à voir avec la vraie paix.

C’est la même paix que celle des canons et des cimetières, dans laquelle on ne gagne jamais la volonté de l’adversaire par la raison et par la générosité: on arrive seulement à le tuer ou, ce qui est encore pire, à détruire en lui la qualité de personne humaine.

Paix et liberté sont donc, dans la mentalité moderne, deux idées qui vont de pair. Sans liberté politique et sociale, sans liberté économique, on ne peut parler de paix ni pour l’homme ni pour la société.

Si on examine l’Histoire on verra que beaucoup des prétendues situations de paix, qui ont succédé aux guerres, n’ont pas signifié autre chose que l’étouffement, la destruction, parfois définitive et totale, du vaincu. C’est ainsi que des civilisations entières ont disparu.

Aujourd’hui, on n’emploie pas, en général, les méthodes d’annihilation physique, comme celle de Rome à l’égard de Carthage, quoique il y ait des cas analogues, par ex. les tueries de Juifs par Hitler. Mais l’intégration culturelle, l’assimilation psychologique, le génocide, sont souvent, à l’ordre du jour et on les présente même comme des méthodes de pacification.

Quand il s'agit de parler de paix, il faut dénoncer toutes ces formes "d'implantation de la concorde"» (*A la recherche d'une notion de paix*).

(Ez dirudi 1960ko testu hau Euskal Herrian pentsatu gabe idatzi ahal izan denik: har bedi orain gogoan, gero euskal arazoaz espreskiago iharduterakoan guk bestelako testu eta gai batzuei erreparatuko diegu eta).

Bakea bilatzea, "ez-gerra" baino lan zailagoa dugu. Mundu berri bat eraikitzeko eginbidea da, gure gain hartzen duguna, bakea nahi dugunean. Hau da, mundu hau lehengoan uztekotan, alferrik da "ez-gerra"rik nahi izatea. Mundu *honek* berezkoa du biolentzia eta gerra.

Honekin ez da pesimismoa predikatzen ("que está lejos de mi modo de ser y de pensar"), baizik errealismoa. Errazkeriak arbuiatzen dira, bakea lortzea lan erraza ez beste dena delako.

Bigarren, indargintza edo biolentziaz deus positiborik ez dela inoiz iristen, etab., diskurtsu pazifistaz, Santamaria ez dela sinestunegia, askotan agertu du. "Maquiavelo —idatzi zuen *El Ciervo*-n Franco hil eta berehala—, el gran Maquiavelo, dijo que 'los profetas armados triunfan y que los profetas desarmados son derrotados'. Como buen cristiano no-violento esta afirmación me pareció siempre una atrocidad y hoy, sigue p a reciéndomelo... pero no tanto. El mundo es más complicado de lo que nos imaginábamos los jóvenes cristianos del 34 [hau ez dakit Santander-eko Maritain-en konferentzietan alusioaren bat ote den, orduan agertu bait zuen hark lehen formulazioan "humanismo integral"aren ideia]. La experiencia del pueblo vasco —ETAren borroka indarginari aludituz, nik uste— es, por una parte, desoladora y, por otra, reconfortante".

Herria 2000 Elizak (28, 1980ko hazilla, 12-13) Santamariaren hitzaldi publiko batetik aitorpen ezin garbiago hau jasotzen du: "Debo decir que soy completamente contrario a la actual violencia armada en el País Vasco [ETA]. Lo soy ante todo por motivos religiosos y éticos, y también, en segundo lugar, por motivos políticos que no trataré aquí (...). Ahora bien no dejo de ser lo suficientemente realista para reconocer que en el

mundo actual las ideas puras de rechazo total a la violencia armada y de la guerra no son inmediatamente aplicables, ni lo serán acaso hasta dentro de cientos de años, o quizá nunca. Estimo por esta razón, sin renunciar por eso a mi fe pacifista, que no se puede negar a los Estados y a los pueblos el derecho a tomar las armas cuando se ven aplastados o amenazados”. Ongi ulertzeko: indargintza armatua ez da inoiz “ontzat ematen” (zer ote da hori?), ezpada *toleratu* bakarrik egiten da onenean ere, espreski “por la necesidad de vivir en el mundo”.

Ez dagokigu hemen indargintzaren auzian gehiago sakontzea, baina ez zait iruditzen lekuz kanpo egongo denik, Maritainen gogoeta batzuk (“La question des moyens”) aipatzea *Humanisme intégral*-etik. Hain zuzen hor dakusagu Maritain ere Gandhi-rengandik lekutzen.

Gerra edo indargintza moralki zilegizkorik badagoela, doktrina katoliko tradizionala da. Gai zaila da hori. Tragikoa. Gerreraren moraltasuna halere salbatu duten moralistek “oeuvre de miséricorde” egin dutela, esaten du Maritain-ek, “ils nous permettent de vivre ici-bas”.

“La pire angoisse pour le chrétien est précisément de savoir qu’il peut y avoir justice à employer des moyens horribles”. Kontzientzia kristauarentzat ikaragarria da, indargintzan, gerran, terro rean justiziarik eta zuzenik egon litekeela Jainkoaren asmoan onartu behar izatea (“la moralité du contexte”). Gaizkiaren misterioa. Historian diharduela, alabaina, ez daki zeren tresna den eta bere ekintzaren ondorioak zeintzuk izan litezkeen urruntasuneko inplikazioetan. “Zikintzeko” beldurra guztiz normala da kristauarentzat eta halere fariseikoa da: ez dago historia ez-zikinik. “L’histoire est impure et nocturne —dio Maritain-ek oso sentikorki—, elle est l’histoire du mal mêlé au bien et plus fréquent que le bien, l’histoire d’une humanité malheureuse en marche vers une très mystérieuse délivrance, et des progrès vers le bien qui s’y font à travers le mal et ces mauvais moyens”. Historia horretan dauka kristauak bizi eta ihardun beharra. Indargintza, guztiz partikularki, “même juste, est de tous les moyens humains celui qui entraîne le contexte historique le plus chargé de douleur et de

peché, et qu'elle a toujours comporté, même juste, l'éventualité de ces nécessités horribles et de ces moyens horribles (...) dont la justice même est ténébreuse”.

IZPIRTUETAKO DESARMEA

Indar gntza zinez gairiditzeko, mundu berri bat behar da jasotzen ahalegindu, non ez dezan izan lekurik eta sentidurik. Xede horrek lan eta borroka-konpromezu tinko bat eskatzen dio unero bakezaleari, oraintxe bertan hasita, fronte guztietan. Santamariak hainbat aldiz idatzi du desarmeaz, arrisku atomikoaz, blokeen militarismoaz, etab., beharbada norbaitek arazo handiegia direla horiek berarentzat pentsa bait lezake. Horregatik edozeini eta guzti-guztiori osoki doazkigun bi puntura mugatuko gara.

Aur rnekoa guztiok eta bakoitzak egin beharreko gure izpirtuetakoko desarmea da, desarme moralak (“El desarme de las conciencias”, ik. *Pacem in Terris*en Iruzkina, BAC, 1963, 426-447).

Indarkeria m kulturetan bizi gara: txikizko teknikak ikertu, amak produzitu, populazioa etengabeko gerra-psykosian gal-gal eduki beharra daukaten Estatuetan. Gerraren beldurra, alde batetik, oraingo arma tipoei eta, itxurazkoa da: hainbat arma pilatuz, halako gerra-aparatu militarra muntatuz (materiala nahiz gizonetzkoa), gerraren arriskua geuk handitzen dugu egunero-egunero. “El peligro de la guerra-sorpresa, la guerra por accidente o error, es una realidad (...). Los puros medios tienden, en efecto, a erigirse en causas o en fines de las acciones humanas”. Estatuak eta indar politikoei, zenbat *ahal* dudan, hainbat *nahi* izateko joera politikoa hartzen dizute. Sorgin-kurubil batean, finean, eskubideak babesteko armek, sortu egiten dituzte beren eskubideak. Indarra zuzenbide bihurtzen da, gerra zuzenbidearen arma. Beste aldetik, Estatu modemoak, hots, biolentziaren monopolioak, nolabait zaindu eta kultibatu egiten du gerraren psykosia, bere natura terrorista justifikatzeko.

(Estatua beti terrorista da). Beldurra, Estatuak, kultibatu egin behar du, bera den beldurgarria ezkutatzeko eta hiritar ikeratuen babesle agertzeko. “El miedo y la psicosis de guerra no son generalmente algo espontáneo (...). Al contrario, en la mayor parte de los casos deben ser considerados como el resultado de una acción concertada, perfectamente dirigida a ese fin”. Kalamatrika diaboliko bat. “La propaganda bélica penetra en el subconsciente de los hombres y agita en ese oscuro dominio impulsos y fuerzas subterráneas que escapan casi al control de la voluntad individual. De esa manera se puede llegar a crear una opinión pública patológica, que no es el resultado de un proceso sociológico libre y normal, sino “un producto de laboratorio basado en el conocimiento psico-sociológico de las multitudes y, sobre todo, en la aplicación deliberada de todos los recursos directos del cosmos psicológico: Pavlov, Tchakholine, Freud y Jung son ampliamente utilizados en este dominio” (Pío XII). La guerra psicológica se realiza, pues, a costa de la dignidad y del derecho a la inviolabilidad de la persona humana. Esta es sacudida en su más profunda intimidad y llevada a un estado de enajenación moral que deja en ella huellas profundas y casi imborrables”.

Horixe da gure kultura: kultura hori lehertarazi egin behar da. Gizarte hori, Estatu-kontzeptu hori. Denok lan egin genezake horretan.

Bigarren, aurreko bat horrekintxe batean, hezkuntza eta autohezkuntza lana dago. Duela gutxitxo arte, hasten da Santamaria, hiritarraren hezkuntzan Estatua-Abertia-Nazioa trilogiak koroatzen zuen haren mundu politiko guztia. “Nazioartekoa” ez zegoen haren esku. Estatu subiranoen zeregina zen hori, teknikoen egitekoa gehienbat (diplomatikoena, bake-denboran; militarrena, gerrakoan), ez jende arruntarena. Jende xumea nazioan egoten zen (Estatuan alegia), apenas kanpora atera gabe; nazioarteko harremanak ez ziren izaten jandearen artean, baina Estatuen artean. Hori bukatzen ari da, jarraitzen du (1964): mugak berak ez dira lehenago bezain itxiak; maila ekonomiko eta kulturalaren goititzeak ere nazioartekoa bakoitzaren bizitzan esentzial bihurtu du edozeinentzat (musikan, zientzian, kiroltan, etab.). Nazioartekoa jarraikorki

gure guztion bizimoduetan barnatzen ari da, gure gustuak, zaletasunak, higuindurak moldatuz, xedatuz. “Hezkuntza internazional” bat inposatzen da, beraz: “las culturas, las patrias, como las ideas, como las mismas creencias religiosas, deben convivir en campo abierto”.

Postura zahar gotor askoren apurketa suposatzen du eta ez da izango samurra. Gure gizartea ez dago prestaturik. Beste hamaika arlotan bezala, internazionalizazioak honetan ere alderdi teknologiko materialetan aurrea hartu dio alderdi kultural izpiritualetakoari. Hezkuntza berri batek “hezitzaileak heziz” berrastea eskatuko luke. Estatuak itxi-itxi Estatuarentzat hezitzen zuen hiritarra, irekitasunerako behar da hezi orain. Leherterazi egin behar da, denon artean, hezkuntza tradizionalaren ikusbitarte itxia, bakezko eta anaitasunezko eskola berri bat jasotzeko mundu osoari zabalik.

HISTORIA BERRIKASI, BERREGIN

Estatuak Estatuarentzat hezi duenean, gerrarako hezi du hiritarra, ez bakerako. Historia —Estatuarena, hiritarrarena— ia beti eta ia bakarrik bataila-zerrenda bat zen. Batailak ziren gizonaren ohoreak eta desohoreak, harrokeriarako eta nazioaren festetarako arrazoiak eta desarrazoiak. Herri batak bestea konkistatzea eta umiliatzea eta zanpatzea ospatu egiten zen, edo errebantxaren eta mendeku patriotikoaren ideia mailukatzen zen buru-bihotzetan betialdiko arerio nazionalaren aurka.

Historiaren irakaskuntz modu hori adibide bat besterik ez da (“aun la enseñanza de la Prehistoria... puede ser una ocasión para introducir ya en el alma del joven el virus racista”), hezkuntza nola bakearen kaltetan perberti litekeen. Peter Hill-en salaketa aipatzen du: “Orain arte irakaskuntzan egia historikoa harrokeria nazionalaren interesei opaldu izan zaie ez gutxitan, eta maiz historia deformatu egin da emozio patriotikoen alde. Askotan umeei inpresioa eman zaie, nazioen artean, harremanek beti, munduan barrena, gerra inplikatzan

dutela nahitaez, zeharka bederen. Txobinismoak historia nazionalismoaren zerbitzuan ipini du eta historiako eskuliburuak, ezinbesteko orokarpenekin eta sinplifikazioekin, helburu horretarako tresna bortitzak bihurtu ditu”.

Zer esanik ez: gerra-kontu gutxiago eta kulturako gehiago, etab., kontraproposatzen du Santamariak (Kant-en ideia zahar bat berea eginez). Herriak banatu baino elkartu, bata-beste triskatu baino elkar aberastu dituzten gorabeherak, behar ditu hezkuntzak azpimarratu. Besteak beste, mintzairak ikastearen inportantzia nabarmentzen du (“hizkuntza arrotz bat ikasten hastea norbere aurreritzi tradizionalen zirkulu itxitik ateratzen hastea da”; hizkuntzak ikasi behar dira «no sólo como vehículos utilitarios, sino como medios lo más indicados para penetrar y llegar al alma de las otras culturas»).

Guzti honetaz, tenore beretsuan eginak eta ideia berdintsuekin, bi ihardunaldi dauzka Santamariak. Bat “Comment former une conscience de l’unité du monde”, Pax Christi Internazionalako Idazkari bezala sinatua; bestea “Problemática española de la educación frente a la convivencia internacional”, XXII Semana Social de España (1964). Ohargarria zera bait da: frantsesezkoan ez bezala, gaztelaniazkoan gaia poliki-poliki nazio-arazora labantzen da!

Honelaxe: historia berrikasi egin behar da: Estatu nazionalistaren zerbitzuan lotu ordez, elkartasun internazionalistaren zerbitzuan ipiniz (bakearen zerbitzuan). Orobat: Estatu abstraktuaren zerbitzura makurtu ordez, Estatuan bildu diren herri edo nazio historikoen zerbitzuan garatuz... Horretarako bidea irekitasun-kontzeptutik hartu du Santamariak; irekitasun faltsu baten kritikatik.

(Ezagunki, espainolistak beti “irekiak” izan dira eta aber-tzaleak beti “itxiak”).

Esaten genuen moduan, irekita egon behar da bestelakoari, arrotzari. Baina erreparatu dut —dio Santamariak— bere buruari oso irekia deritzon jende eta herri asko, harropuzki bere errealitatean gaztelu-zuloratuta bizitzen dela, bere muga politiko, linguistikoko, kulturaletik harantzaxeagoko tutik ulertzeko ezteus, zer esanik ez sentitzeko edo baloratzeko.

Badago, mundu handian bizi eta jende itxi askoa: itxikeria ez da auzo edo basotarraren pribilegioa. Bestetik, “zibilizazio handiko” jende baten txoriburukeriago dena ere badago, irekitasuna baino. “Es asombrosa... la superficialidad cultural que caracteriza a ciertos tipos de cosmopolitismo”. Irekitasuna ez da axalkeria ere, errogabezia.

Baina Estatu eta masa-gizarte modernoaren problema bat axalkeria horixe bait da: hiritar bateratu, berdindu, errogabetu, zenbaki bihurtua!

Santamaria baitan euskal nazioaren defentsa ez da filosofia nazionalista batetik egin, betiko filosofia pertsonalistatik baino. Ikuspide filosofiko berberaren kapitulu desberdinak baizik ez dira, masa-gizarte modernoa kritikatzera eraman gintuena, balio moralen krisi orokorrean alternatiba bat bilarazten diona pertsonaren inguruan, humanismo berri batean amets eragiten diona zibilizazio teknologikoan salbazio bila, bakearen apostolu bihurtu duena, hiritarraren irudi liberala adina XX. mendeko enpeinu kolektibistak irakatsi diona deblauki gaitzesten, Estatuaren eta progreso historikoaren eta gizartearen kontzeptu abstraktuen lekuan komunitate historikoak (“aberri haragizkoak”) eta beren kultura errebindikatuz agerterazten diguna teoriarik bezala praxian frankismoaren erdian.

«Todos piensan que hay que combatir el individualismo y los diversos egoísmos de grupo que destruyen nuestra convivencia. Pero este esfuerzo de autoeducación exige una doble condición. En primer término, no debe consistir en unificar o planificar, en el sentido peyorativo que admite esta palabra; es decir, no debe pretender asolar o apisonar el suelo humano, la tierra grasa en que nos movemos, hasta hacer de él un simple pavimento. Fue Rousseau precisamente quien quiso reducir la sociedad a una simple yuxtaposición de ciudadanos, de modo que el Estado no tuviese que dialogar más que con individuos desconectados o aislados. En opinión de Rousseau esta desconexión era esencial para la democracia y debía ser llevada al máximo posible, lo cual conduce a la centralización revolucionaria y bonapartista. Al contrario, la tradición española y la razón política más clarividente exigirían la conservación y vivificación de los grupos étnicos e históricos naturales en los cuales radica la verdadera fuerza de un pueblo. Pues bien:

una vez que los pueblos españoles hubiesen aprendido a respetarse entre sí, a respetar sus diversidades de todas clases y la diversidad de sus situaciones culturales y sociales, dentro de un sistema de convivencia y de fraternidad auténticas y no de integración sistemática, estaríamos en mejores condiciones para acometer la gran tarea de la convivencia internacional.

(...)

La educación para la convivencia internacional no debe, de ningún modo, destruir los sentimientos patrióticos. Exige, al contrario, que éstos sean revivificados y reencarnados hasta que el sentimiento de la patria, gran familia en el seno de la Humanidad, recobre toda su jugosa profundidad, perdida en los últimos tiempos.

Que todos puedan comprender y repetir la idea bella de Péguy:

Feliz aquel que muere por
ciudades carnales,
porque ellas son el cuerpo de
la ciudad de Dios.

Con tal de que esta muerte sea más la del hombre que, día a día, sacrifica su propia vida al servicio del bien común, que la del que está dispuesto a entregarla con un gesto fugaz de heroísmo sin continuidad posible. Pero para que ésto pueda decirse con verdad hará falta que las patrias recobren su carnalidad y su intimidad, perdidas desde que las modernas corrientes deshumanizadoras, y en particular el jacobinismo francés, quisieron convertir la patria en una abstracción, identificándola con el Estado en el culto al pueblo soberano. Porque hay un tipo de educación patriótica 'anti', rechazable, en la que el patriotismo no existe sino en función y como antítesis de un enemigo real o inventado. Un patriotismo que necesita fronteras, guerras y antípodas ideológicas para poder subsistir.

En el plan de la convivencia internacional no se debe recaer en el mismo error roussonianos que antes hemos apuntado. Un Estado gigante universal compuesto de individuos-moléculas completamente desvinculados, desarraigados de sus comunidades naturales, de sus patrias carnales, no tendría nada de deseable desde un punto de vista cristiano, ni siquiera desde un punto de vista medianamente humano y razonable».

Halere, nazio-arazoaz tratamendurik sistematikoena "La estructura política del Estado" saioa du, nik dakidala, Santa-

mariak (in: *Iglesia viva* 71/72, 1977, 449-475). Berrito esan: hemen ez gara Santamariaren pentsamenduaren azterketa ahigarririk egiten ari. Eskerronezko oroipen apur bat da eskaini genezakeen dena, ez ikerketa bat.

EUSKADI BERREGIN: KOMUNITATE NAZIONAL EUSKALDUNA EGIN

Gure gogoeta edo eztabaida politiko anitzen sentidua, bameenean, kulturala izaten da. Hori daukagu Santamariarekin ere, nik uste, askotan.

Haren filosofia orokorrari eiteagatik batipat. Abiagunea bezala helburua beti pertsona da, ez erdiespen politikoak.

Euskal Herriari dagokiola, esan nahi du, Euskadi independentea baino garrantzizkoagoa, Santamariarentzat, Euskadi euskalduna litzatekeela. Euskal Herriaren nortasun etnikoa da, harenganako ardura politiko berezi bat justifikatzen duena: nortasun horren muina euskara da.

Santamariaren “programa” abertzalea, beraz, gizadi guztia berregiteko proiektuan, honelatsu laburbil liteke gutxi gorabehera: historia berrikasi, berregin: Euskadi euskalduna berregin.

IRAULTZAKO ESTATU-NAZIOAREN KRITIKA

Nazioaren kontzeptua ekibokoa da. R. Lafont-ekin (*Sur la France*, 1968) historikoki “nazio lehentiarra” eta “nazio bigarrentiarra” bereizten ditu. Berrito, ez da arazo terminologiko “inuzentea”, teknikoa. “Por el contrario, las luchas semánticas son, casi siempre, un reflejo o un fenómeno complementario de las luchas ideológicas”.

Iraultza Frantsesak “Erregea-Estatua” bikotearen ordeztan “Nazioa-Estatua”rena kontsokratu zuen, autoritatearen prin-

tzipioa (zuzenbidearen, eskubidearen) beti aurreneko terminoari datzekiola. Nazioaren izenean justifikatzen da orain dena, lehen Erregearenean bezala. Fikzio bat, nahi baduzu: hori duzu, nolana ere, teoria demokratiko modernoaren oinarria. Hau da, Herria = Nazioa = Estatu (fikziozko) berdinetaz operatzen da. Errealitatea beste kontu bat da. “En los Estados modernos se habla constantemente de la nación; teóricamente todo se hace en nombre de ella. Pero esta teoría, en el fondo, es pura teoría, sin repercusión práctica alguna. Los verdaderos centros de decisión están muy lejos del pueblo”.

Demokratismoak Santamaria ez du liluratu: ez da hain erraza engainatzen.

Zuzenkiago gure gaia demokratismo liberal edo burgesaren bigarren kritikak jotzen du. Santamariak bipilki: “Subsumir la nación en el Estado, confundirla con él, es el principio de todo totalitarismo”.

Estatua estriktoki nazio bigarrentiarra edo nazio “ideologikoa” soilik bait da gehienez ere. (Interesatu egiten zaio nazioaren kontzeptu bakar bezala bera geratzea: ia desagert-eraztea lortu du bestea, lehentiarra). Izan ere ez dira nahastu behar komunitate nazionala, gorputz politikoa eta Estatu, azaltzen digu Santamariak (Maritain-en eskutik). Komunitate nazionala “es el pueblo o conjunto de pueblos que viven dentro del ámbito territorial del Estado”. Herri bat Estatu batean edo Estatu desberdinen artean puskatuta egon liteke (euskaldunon nazioa puskatuta dago bi Estatutan). Bere errealitatea, edonola ere, Estatu bako bako lehena da, bere erro propioak ditu, Estatuagandik menpegabeak. “La existencia de una comunidad nacional se funda en la de un conjunto de raíces comunes de la colectividad, raíces que pudiéramos llamar *naturales* o *bio-culturales*: lenguas, razas, costumbres, apego al territorio, formas primarias de cultura, etc. (...). En cambio el Estado se funda en relaciones o nexos que, pese a su enorme importancia en la vida humana, no tienen categoría racial, es decir, no penetran tan profundamente en el individuo como aquellas raíces. Las relaciones que forman el Estado son fundamentalmente ideológicas, jurídicas, políticas son, pues,

superestructurales. Las raíces de la comunidad nacional, en cambio, son etnológicas y antropológicas”. Komunitate nazional bakoitzak bere tankera etnologiko, soziologiko eta politiko elemental propioa bait du, “el problema de la estructura de un Estado no puede ser planteado en abstracto, al margen de la realidad nacional y de las formas políticas primarias que existen en un pueblo o comunidad de pueblos con anterioridad al Estado”.

Jarraikizuna garbia da: “Decir que los Estados tienen que adaptarse en su organización a esa realidad plural es como afirmar que el traje —las estructuras constitucionales— debe adaptarse al cuerpo —la realidad etnológica”. Jarrai erazten ez duena Santamariak, “nazionalitateen printzipioa” ohi deritzona da, kontzeptu horietatik.

(Soinaren eta soinekoaren irudi polita, Gironako Joan Palafox Apezpikuari hartu dio Santamariak, XVIII. mendeko zentralismo ilustratuaren borroketatik).

NAZIO-ARAZOAREN GOGOETA PERTSONALISTA

Komunitate nazional bat (nazioa) nortasun kolektibo bat da bere ezaugarriekin, kontzientziarekin, historiarekin. Nazioa jende-tipo partikular baten erroa da, pertsonalitate baten moldatzailea, hots, “pertsonalitate” bat bera ere funtsean. “Nacionalidad es, pues, la personalidad de un pueblo. Sustantivamente hablando, nacionalidad es un pueblo con personalidad, es decir, un pueblo con conciencia de identidad; con capacidad de ser él mismo [*norbera izatea*, San Tomasen hitzetan “per se esse” eta “per se agere” alegia, pertsonaren definizioko kontzeptua da, Ni-neu bat edukitzea da: cfr. *J. Maritain y la polémica del Bien Común*, 1955, 73 ss], y que presenta ante los demás pueblos una exigencia de libertad. Unidos estos datos subjetivos a los caracteres objetivos de lengua, cultura, etc., queda completa la idea de nacionalidad”.

Gizadian batetik banakotasuna bezala eta bestetik pertsona, herrian bere autonomia batetik eta herriarteko solidaritasuna bestetik dauzkagu.

Alegia: “Dicho sea en términos de proporción matemática: la idea de persona es al individuo humano lo que la idea de nacionalidad es a una etnia o pueblo. Hay entre estos dos conceptos un evidente paralelismo. Los regímenes que tratan a los ciudadanos como meros individuos —no como personas libres— practican el mismo género de injusticia al tratar a los pueblos como entes administrativos sin personalidad autónoma propia”.

PERTSONEN ETA HERRIEN MENPEGABEZIARANTZ, BATASUNERANTZ

Autonomia, h.d., norbere buruaren araubide eta lege izatea, *nomos*, “funtsean horixe da, herriaren nortasunaren ezagutza”. Santamariarentzat, Estatuak nortasun hori (edo horiek) aitortu behar izatea, ordenu naturala errespetatzea besterik ez da (“el Estado centralista es un enemigo de la naturaleza”). Are, eta horregatixe ere, gaur egun, Estatu modernoarekin premia ekologiko larri bat kontsidera litezke politikan autonomia herriarrak (nazionalak). Eta, orokorki, eskubide pertsonalak bezalaxe, eskubide *auto/nomiko* nazionala printzipio demokratiko arrunt ukiezina da. “Los derechos de las nacionalidades a su libertad y desarrollo no son sino una prolongación de los derechos del hombre, y como tales deben ser proclamados de forma inconfundible”.

Autonomia edo berjabetasuna, menpegabezia nazionala, horrela garbi eta tinko printzipio bezainbatean aitortu eta gero, Santamariak ez du uste, printzipio horrek gero nazio bakoitzarentzat bere Estatu propioa galdegiten duela, signifikatzen duenik. “Nazionalitateen printzipioa” ohi deritzo horri eta Santamariak historiko zein politikoki desegokitzen jotzen du .

Historikoki badirudi printzipio hori horrela, nazio zapalduak beren borrokan askatasunerako baino, Estatu inperialistek beren intrigetarako asmatua izan dela (Napoleon III.ak, Errusia tsaristak) . European azpisuge gisa interbenitzeko estakuru, batez ere Inperio Austro-Hungariar nazio aniztunean saltsa sortzeko. Edonola ere printzipio hori, Santamariaren gardiz, ez gaurko errealitatearen alturan dago, ez solidaritas u n-printzipio orokorrarekin akort, ezta nazioen beren interesekin konformitatean ere. Horren lekuan berak, “inventar”, p roposatzen du, “formas políticas originales más conformes con un auténtido internacionalismo en correspondencia con el actual desarrollo de la técnica”. (Santamaria baitan teknikaren kontsiderazio handia agertzen da berriro).

Oinarri-oinarrian daukagun Santamariaren gogoeta da, gaur egun Estatuak jada, soluzioak baino, berak direla soluzio eske dauden problemak, teknologiaren garapen modernoarekin. “Así el progreso técnico está en el origen de estas dos corrientes que parecen contradictorias entre sí: el movimiento de supranacionalización, que exige la creación de entes políticos cada vez más extensos, y el movimiento de defensa de la personalidad de los pueblos, que exige la constitución de poderes políticos efectivos de ámbito cada vez más pequeño”. Mugimendu bikoitz horrek eskatzen eta eragiten duen birmoldaketa horretan, behar dute nazioek beren menpegabeziatzko, baina solidaritasunezko lekua egin.

Santamariak berak federazioaren edo konfederazioaren ideiarekin sinpatizatzen duela, behin baino gehiagotan erakutsi du. Ardurazkoa apika, gehiago, berak “el nuevo principio de las nacionalidades” bataiatu zuena, izan liteke hemen: “toda nacionalidad tiene derecho a vivir y desarrollarse dentro del Estado, adecuándose si es preciso a formas federales y, en el caso de que este marco sea insuficiente [nazio erdibituen kasuetan pentsatzen du, zalantza gabe: Ipar Euskadi, Hego Euskadi, horiek arazo ‘internazional’ guztiz bereziak sortzen dituzte eta], dentro de comunidades más amplias que los Estados y que éstos mismos deben ayudar a construir, bajo fórmulas nuevas”.

Hau ere prozesuan ikusi behar da. Krisiaren kontzeptuarekin loturan. Hau da, iragan astun bat krisian dago. Mundu

berri bat erne nahita ageri da: eredu berriak asmatu beharra dago. Federalismoa bide bat izan liteke. Independentzia ere izan liteke bide bat, baina Santamariari ez zaio soluzio egokia iruditzen: gutxienez zaharkitua da, beharbada sekula ez da izan oso baliagarria. Euskadi bezalako nazio txiki erdibitu batentzat, zein izango litzateke antolamendu hoberena bizitzeko, irauteko, bere nortasuna libertate osoan emendatzeko?

Dena dela garbi uzten du Santamariak formulak bilatu beharrean gaudela, ez dauzkagula errezetak eginda: “hoy por hoy deberemos, pues, contentarnos con fórmulas todavía imperfectas”. Eta bukatzen du: “Como decimos los vascos: *gero gerokoa*”.